

Идеи за родината и родното в лириката на Иван Вазов

Вместването на Вазовото творчество в националната литература е многоаспектно и сложно не толкова поради обема и тематичното разнообразие, колкото поради факта, че на Вазов бе съдено да осъществи генерални трансформационни процеси, които го превръщат от възрожденски поет в основоположник на следосвобожденската ни литература. Но ако трябва да обобщим битването на Вазовото творчество в националното ни съзнание, безспорно ще се спрем на една единствена, но извънредно съществена характеристика - България е голямата мярка за Вазов, с нея той оценява и хора, и събития, и света.

Следосвобожденската литература на Вазов продължава да хроникера националния ни живот, като дава на всяко събитие или ситуация гражданска и патриотична оценка. Лириката на поета продължава да свързва своя род със своя език, като блестящият пример за ренесансовия тип светоусещане е стихотворението "Българският език". "Свещеният", "прекрасен", "страдален" се идентифицира с народностната съдба, пространството на творбата изгражда един национален микрокосмос, който тъкмо според продължаващият възрожденски модел влиза в конфликт с "другия свят", т.е. с тия, които нямат българско съзнание. Продължаващ възрожденският модел за света в годините след освобождението обаче твърде скоро бива атакуван от реалната действителност. Започва драматично изпитание на този модел и поезията на Вазов, която импулсивно хроникера националния живот, не може да не бъде засегната от подобна трансформация. Саморефлексията е жестоко разпъната между това, което е трябвало да бъде и това, което е. Критиката на социалната действителност е съпроводена с разтърсваща тъга по поруганата възрожденска утопийност.

В "Елате ни вижте", например, безглаголната описателна картина на селската неволя безспорно следва възрожденската осведомителна тенденция, според която литературната творба действа на читателя като "глас" в обществения живот. По силата на същата традиция пороците на обществото и винавниците за това са пряко назовани, а моралистичната позиция на субекта се стреми да поправи обществото, като воюва за съхраняване или възкресяване на добродетелите от близкото минало:

"Тогаз за народа се бихте смелили

и срам, угризение бихте сетили.

И вашето сърце с болка заби ще.

О, доста сте на думи нази любили -

елате ни вижте!"

Безспорно мярка за нещата продължава да бъде възрожденският идеал, който обаче е атакуван от самата родна българска действителност. Или казано иначе възрожденското противопоставяне между родно и чуждо, тук се преусмисля в противопоставяне между възрожденския поглед за родното и следосвобожденското българско време. Различните аспекти на родното са в непримиримо напрежение, което по същество от една страна е съхраняване на възрожденския идеал, но от друга е и оттласкване от него. Преодоляването на възрожденския идеал от Вазов по отношение на социалната тематика може да се илюстрира и със стихотворението "Не се гаси туй, що не гасне", в което социалната тема е напълно универсализирана. Въпреки че демократичният морал, определящ и ялната социална позиция на лирическият субект, е съобразен с възрожденския тип мироглед, творбата изтегля националното духовно пространство до общочовешките нравствени реали. Разширяване аспектите на българското до универсални човешки ценности на базата на социална тематика, наблюдаваме и в "Към свободата", "Във Ватикан". Стихотворения, които представят пробив в патриархалната линия на поезията ни. Произведения като тези декларират демократичния български дух проектиран в по-могъщо културно пространство. Изобщо всички тематични насоки във Вазовата лирика разкриват това двойствено, но не и противопоставено художествено обобщение на националната патриотична гордост и същевременно изтеглянето и към един по-общ универсален план според, който обаче ценностите на света бледнеят пред националната патетика, от тук и повишената отговорност към историческите факти във Вазовото творчество. Творбата трябва да заяви в самия си текст, че държи на тях, и че правото и да ги възсъздаде отново не намалява задължението и да отчете какво са те, т.е. достоверността и въображението присъстват едновременно, което ще рече, че българите във Вазовите творби имат от една страна реален характер, а от друга комплексно се обобщават по посока на стойностните градивни етнически качества. Тъкмо в този смисъл трябва да се схваща и стихосбирката "Сливница", която е пряк патриотичен отклик на Сръбско-българската война. Повечето от стихотворенията в тази стихосбирка имат чисто патриотичен и възторжен характер от българските военни подвизи. Най-популярен пример за подобно изображение е стихотворението "Само ти, солдатино чудесни", в което основната идея е

абсолютно недвусмислена, тя не може да бъде тълкувана извън конкретното време и събитие. Стихотворението директно налага чувството на патриотичен преклон, на възторг от подвизите и себеотрицанието на българските войни. Подобен тип Вазови стихотворения са тясно обвързани с реалните житейски факти, и ги възвеличават единствено откъм патриотично внушение. Не толкова просто стоят нещата обаче при едно друго стихотворение на Вазов "Новото гробище над Сливница". Продължаващият възрожденски модел и тук действа най-вече чрезсакрализиране на родината, в името на която "те за теб достойни, майко, бяха!/И твойто име само кат мълвяха,/умираха без страх." Преодоляването на патриотичната линия в тази творба става не толкова чрез изявения паралелизъм между национално и универсално, колкото в задълбочаване на национално изявената проблематика, по посока на екзистенциалното осмисляне на битието. Проблеми като род, порвиг, забрава, вечност се обвързват с национални и исторически конкретни факти и съответно психологически и философски задълбочават националната характерност на творбата, "но кой ви знай, че спите в тез полета....и майките свети."

Бидейки обвързана с национално достоверна и естествена хронология на народността живот, лириката на Вазов в националните върховни моменти реагира според националното "ние", разбирано и като демократично народностна позиция. Здравото трезво, опиращо се на изконни български черти чувство, у Вазов е било винаги морално осмислящо начало във всички негови творби. Ужасен от войните и националните катастрофи, Вазов издава стихосбирката "Не ще загине", която особено показателно завършва със стихотворението "Да работим", където националното се съсредоточва именно в истинските добродетели на народа ни, като начин за спасение.

Цялото Вазово творчество изисква припомнянето на всеизвестната формула, че Вазов е разказвач очевиден и тълкувател на видяното, от където идва и многообразието на неговите теми. Всичко, което характеризира гражданския живот, морала, политическите нарави, хорските отношения е обект на художествено пресътворяване от страна на поета. Подобна авторова позиция води до подробен отглас на всеки обективен момент, като поетическите изводи на Вазов са на равнището на факта и оценката въз основа на човешката и гражданска проява.

Тематичното многообразие на Вазовата лирика се обогатява и от присъствието на пейзажната тема, доминираща в стихосбирки като: "Поля и гори", "Скитнишки песни", "Юлска китка", цикъла "В лоното на Рила". Поетът одухотворява природата чрез субективната си емоция и я превръща в израз на едно ново национално самасъзнание, в ново самочувствие на българина, като гражданин на свободна страна. Това особено важи за онзи тип пейзажни стихотворения, в които хубостите на българската природа и патриотична гордост са основната патриотична окраса и от там основната идея продължава патриотичната линия в българската поезия.

Стихотворението "Отечество любезно, как хубаво си ти!" борави с националното пространство именно в неговите зрими географски очертани граници, а природата се рисува чрез физическите и възприемаеми черти, превърнати в обект на субективно патриотично преклонение. У Вазов пейзажната лирика бележи един чувствителен рефлекс към отвеждане на националния дух към кръгозорите на света. В стихотворението "При Рилския манастир" географски фиксираното родно пространство се стапя в пантеистичното сливане на човека с природата, което със своята сила и красота е художествено осмислено като катарзис за човека. Тук природата излиза от националната си еднозначност и се превръща в духовен абсолют, който винаги ще подтиква човека към размисъл. Природата става символ на мощта и вечността на родината.